

TEMURIYLAR DAVRI MUTAFAKKIRLARI IJTIMOYIY-AXLOQIY
QARASHLARINING GERMENEVTIK TAHLILI

Mustayev Ruslan Damirovich

*Farg'ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti
o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari, Dotsent*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Temuriylar davrida yashab ijod qilgan mutafakkirlarning ijtimoiy-axloqiy qarashlari hermenevtik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Jumladan, Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Abdurahmon Jomiy kabi allomalar asarlarida ifodalangan axloqiy qadriyatlar, jamiyat, davlat va shaxs o'rtasidagi munosabatlar mazmunan sharhlanadi. Hermenevtika tamoyillari asosida ularning g'oyalari zamonaviy ijtimoiy-ma'naviy muhitda qanday talqin qilinishi mumkinligi ochib beriladi. Maqolada tarixiy kontekstda shakllangan axloqiy tamoyillar bugungi kun tarbiyasi, pedagogik jarayon va ma'naviy tarbiya uchun nechog'li muhim ekani asoslanadi.*

Kalit so'zlar: *Temuriylar davri, ijtimoiy-axloqiy qarashlar, hermenevtika, Alisher Navoiy, axloqiy talqin, ma'naviy meros, falsafa, tarixiy kontekst, axloqiy qadriyatlar.*

THE HERMENEUTIC ANALYSIS OF THE SOCIAL AND ETHICAL VIEWS
OF THE THINKERS OF THE TIMURID PERIOD

Annotation: *This article analyzes the social and ethical views of the thinkers who lived and worked during the Timurid period based on a hermeneutic approach. In particular, the ethical values expressed in the works of scholars such as Alisher Navoi, Husayn Bayqaro, and Abdurahman Jami, and the relationships between society, state, and the individual are interpreted in terms of their content. Based on the principles of hermeneutics, the article reveals how their ideas can be interpreted in the contemporary social and spiritual environment. The article also argues the importance of the ethical principles formed in the historical context for today's education, pedagogical processes, and spiritual development.*

Keywords: *Timurid period, social and ethical views, hermeneutics, Alisher Navoi, ethical interpretation, spiritual heritage, philosophy, historical context, ethical values.*

ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИХ
ВЗГЛЯДОВ МЫСЛИТЕЛЕЙ ЭПОХИ ТЕМУРИДОВ

Аннотация: *В данной статье анализируются социально-этические взгляды мыслителей, живших и творивших в эпоху Темуридов, на основе герменевтического подхода. В частности, этические ценности, выраженные в произведениях таких ученых, как Алишер Навои, Хусейн Байкара и Абдурахман Джамии, а также отношения между обществом, государством и личностью интерпретируются с точки зрения их содержания. На основе принципов герменевтики статья раскрывает, как их идеи могут быть интерпретированы в современном социально-*

духовном контексте. В статье также обосновывается важность этических принципов, сформированных в историческом контексте, для современного образования, педагогических процессов и духовного воспитания.

Ключевые слова: Эпоха Темуридов, социально-этические взгляды, герменевтика, Алишер Навои, этическая интерпретация, духовное наследие, философия, исторический контекст, этические ценности.

KIRISH

Har bir tarixiy davr o'zining ijtimoiy, madaniy va ma'naviy hayoti bilan ajralib turadi. Ayniqsa, Temuriylar davri Sharq uyg'onishining ikkinchi bosqichi sifatida nafaqat siyosiy va harbiy yutuqlar, balki ilm-fan, adabiyot, falsafa va axloqiy tafakkur rivoji bilan ham alohida o'rin tutadi. Ushbu davr mutafakkirlari – Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy, Husayn Boyqaro kabi buyuk siymolar o'z asarlarida jamiyat, shaxs va davlat o'rtasidagi munosabatlarni, insoniy kamolot, odob-axloq, adolat va ma'naviyat masalalarini chuqur falsafiy mushohada qilganlar.

Zamonaviy ilmiy metodologiyada ushbu asarlarni tahlil qilishda germenevtik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Germenevtika -matn, g'oya va ramzlar mohiyatini tushunish, ularni tarixiy va madaniy kontekstda talqin qilish san'ati sifatida -Temuriylar davri axloqiy qarashlarini hozirgi zamon ijtimoiy-ma'naviy ehtiyojlari bilan bog'laydi. Bu esa bizga nafaqat tarixiy merosni anglash, balki undan samarali pedagogik va tarbiyaviy maqsadlarda foydalanish imkonini yaratadi.

Ushbu maqolada Temuriylar davri mutafakkirlarining ijtimoiy-axloqiy qarashlari germenevtik tamoyillar asosida tahlil qilinadi hamda ularning hozirgi jamiyatimiz tarbiya tizimi uchun dolzarbligi ochib beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Temuriylar davrining ijtimoiy-axloqiy tafakkurini yoritishda bir qator tarixiy, falsafiy va adabiy manbalar asosiy ilmiy tayanch bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Alisher Navoiy asarlarida axloqiy yetuklik, komil inson g'oyasi, adolat va rahm-shafqat tushunchalari markaziy o'rin egallaydi. Uning “Mahbub ul-qulub”, “Xamsa” turkumidagi asarlari ijtimoiy munosabatlar va axloqiy ideallarni chuqur tahlil qilishga xizmat qiladi.

Abdurahmon Jomiyning asarlari ham tasavvufiy tafakkur bilan uyg'unlashgan axloqiy tamoyillarni ifodalaydi. U insonni nafsni poklash, ichki go'zallikka erishish orqali jamiyatda komillikka yetishishiga da'vat etadi. Shuningdek, tarixchilar – Sharafuddin Ali Yazdi, Mirkhond va Hofiz Tanish Buxoriyning asarlari orqali davr ijtimoiy hayoti, davlat siyosati va axloqiy me'yorlari haqida muhim ma'lumotlar olinadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda (masalan, M. Oripov, I. G'aniyev, R. Jo'rayev kabi olimlarning asarlarida) Temuriylar davri tafakkuri madaniy va pedagogik kontekstda yoritilgan. Biroq bu qarashlarni germenevtik metod asosida tahlil qilish hali ham to'liq ochilmagan soha bo'lib, aynan mazkur maqola shu yo'nalishdagi ilmiy bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

Germenevtik tahlil usuli – Temuriylar davri mutafakkirlarining asarlari va ularning axloqiy g'oyalari tarixiy-madaniy kontekstda tahlil qilindi, matnlar talqini orqali ularning zamonaviy ma'naviy-huquqiy va pedagogik qadriyatlarga bog'liqligi ochib berildi.

Tarixiy-tipologik yondashuv – ijtimoiy-axloqiy g'oyalar tarixiy davrlar kesimida taqqoslab tahlil qilindi.

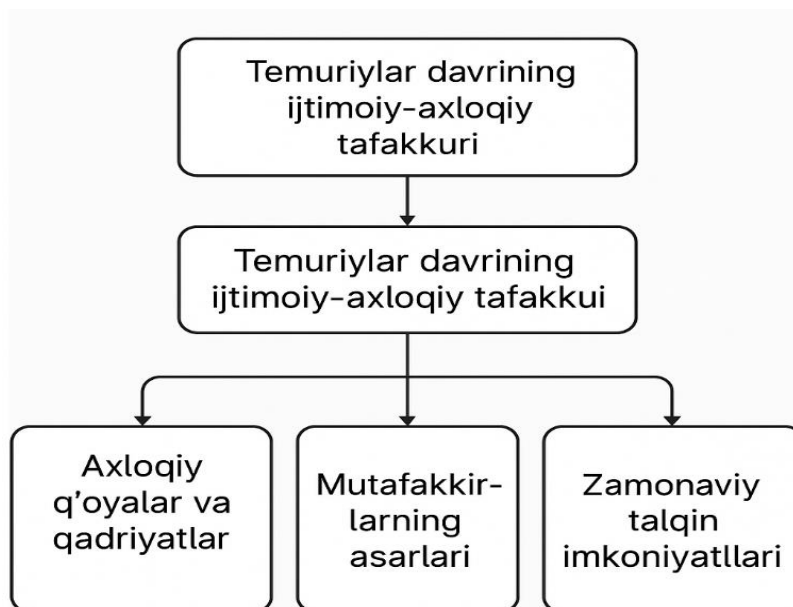
Falsafiy va axloqiy tahlil – mutafakkirlarning g'oyalarida ilgari surilgan insoniy fazilatlar, odob, axloq, adolat, ma'naviyat kabi tushunchalar falsafiy mezonlarda ko'rib chiqildi.

Taqdim va tahlil metodi – dastlabki manbalar, tarixiy hujjatlar, adabiy matnlar asosida aniq misollar orqali mavzu ochib berildi.

Interdisiplinar yondashuv – adabiyotshunoslik, tarix, falsafa va pedagogika fanlari integratsiyasi orqali ijtimoiy-axloqiy mazmun keng qamrovda o'rganildi.

NATIJALAR

Temuriylar davri ijtimoiy-axloqiy tafakkuri Sharq uyg'onishining muhim bosqichi sifatida namoyon bo'ldi. Ushbu davr mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan axloqiy g'oyalar – adolat, insonparvarlik, odob, halollik va komil inson timsoli – jamiyatning ma'naviy taraqqiyotiga asos bo'lgan. Germenevtik tahlil usuli orqali mutafakkirlar qarashlarining zamonaviy talqini amalga oshirildi. Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Husayn Boyqaro kabi allomalar asarlaridagi axloqiy qadriyatlar bugungi kun ijtimoiy-ma'naviy muhitida qayta anglab chiqildi.

Temuriylar davri axloqiy tafakkuri shaxs tarbiyasiga yo'naltirilgan bo'lib, zamonaviy pedagogik jarayon uchun boy g'oyaviy asos bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa, komil insonni tarbiyalash g'oyasi hozirgi ta'lim-tarbiya tizimi bilan uzviy bog'liq. Davr mutafakkirlarining ijtimoiy-axloqiy qarashlari interdisiplinar metodlar asosida tahlil qilinganida, ularning o'zaro uyg'unligi va hozirgi zamon uchun dolzarbligi yaqqol ko'zga tashlanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, mazkur yo'nalishdagi ayrim qarashlar yetarli darajada germenevtik yondashuv asosida tadqiq etilmagan bo'lib, bu mavzuni chuqurroq o'rganish zarurati mavjud.

MUHOKAMA

Temuriylar davri -o'zbek va umuman turkiy xalqlar tarixida intellektual va madaniy yuksalish davri bo'lib, bu davrda shakllangan ijtimoiy-axloqiy qarashlar zamonaviy taraqqiyot tamoyillari bilan uyg'unlashadi. Bu qarashlar ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Husayn Boyqaro kabi mutafakkirlarning asarlarida o'zining chuqur falsafiy va ma'naviy mazmuni bilan ajralib turadi. Germenevtik yondashuv yordamida ularning asarlarida ilgari

surilgan g'oyalar nafaqat tarixiy kontekstda, balki bugungi jamiyat uchun ham aktual tarzda talqin qilindi.

Navoiy asarlarida komil inson g'oyasi, jamiyatdagi adolatli tartib va axloqiy yetuklik masalalari dolzarb masalalar sifatida ilgari surilgan bo'lsa, Jomiyning asarlarida esa bu g'oyalar tasavvufiy-falsafiy ma'noda chuqurlashgan. Bu esa shuni ko'rsatadiki, Temuriylar davri tafakkurida insonning axloqiy kamolotga erishish yo'li ijtimoiy hamda ruhiy-madaniy tamoyillar birligi asosida yoritilgan.

Bugungi kunda globallashuv va ma'naviy tanazzul xavflari kuchaygan bir paytda, Temuriylar davridagi axloqiy qarashlarni tahlil qilish va ularni ta'lim-tarbiya tizimiga integratsiyalash zarurati ortib bormoqda. Germenevtika metodologiyasi asosida bu qadriyatlar chuqurroq talqin etilgani, ularni bugungi shaxs tarbiyasiga, ayniqsa pedagogik jarayonlarga singdirish uchun nazariy zamin yaratadi.

Shuningdek, mazkur tadqiqot shuni ko'rsatdiki, Temuriylar davri merosi faqat tarixiy xotira emas, balki hozirgi ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotda ham faol g'oyaviy omil bo'lib xizmat qilishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, bu mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlarni davom ettirish, ayniqsa pedagogika, ma'naviyatshunoslik va falsafa fanlari kesimida chuqurlashtirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Temuriylar davri mutafakkirlarining ijtimoiy-axloqiy qarashlari chuqur falsafiy asosga ega bo'lib, jamiyat taraqqiyoti, inson kamoloti va adolatli ijtimoiy tartibni ta'minlashga xizmat qilgan. Ayniqsa, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Husayn Boyqaro kabi allomalar asarlarida ilgari surilgan ma'naviy-axloqiy g'oyalar o'zining bugungi dolzarbligini yo'qotmagan. Germenevtik yondashuv orqali bu qarashlar zamonaviy kontekstda qayta talqin qilinib, ular nafaqat tarixiy meros sifatida, balki hozirgi ta'lim-tarbiya jarayoniga, ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmuniga chuqur singdirilishi mumkinligi asoslandi. Temuriylar davri tafakkurida aks etgan axloqiy qadriyatlar -halollik, adolat, kamtarlik, fidoyilik, ilmga intilish kabi mezonlar bugungi yosh avlod tarbiyasida muhim manba bo'la oladi. Shuningdek, tadqiqotda ijtimoiy-axloqiy qarashlarni interdisiplinar asosda o'rganish metodologik yondashuvlarni boyitdi. Bu esa kelgusida ushbu mavzuni chuqurlashtirish, xususan, pedagogika, falsafa va madaniyatshunoslik yo'nalishlarida qo'shimcha izlanishlar olib borish zaruratini yuzaga keltirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – T.: Fan, 1993. – 286 b.
2. Qomiy A. Nafahot ul-uns. – Tehron: Intishorot, 1990.
3. Boyqaro H. Munshaot. – Toshkent: Movarounnahr, 2006.
4. Ortiqov M. Temuriylar davri ma'naviy hayoti. – T.: O'zbekiston, 2000. – 212 b.
5. Jo'rayev R. Alisher Navoiy ta'lim-tarbiya falsafasi. – T.: Fan, 2007. – 174 b.
6. G'aniyev I. O'zbek falsafiy merosi tarixi. – T.: Universitet, 2005. – 256 b.
7. Mirxond. Ravzat us-safo. – Tehron nashri, 1984.
8. Hofiz Tanish Buxoriy. Abdullaxon tarixi. – Toshkent: Fan, 1990.

9. Tillayev N. Germenefika va ta'lim jarayonidagi talqin masalalari // "Falsafa va hayot" jurnali. – 2020. – №3. – B. 44-48.
10. Qayumov A. Navoiy va jamiyat. – T.: O'qituvchi, 1989. – 140 b.
11. Damirovich M. Methodological Foundations For The Application of The Socio-Ethical Views of Timurid-Era Thinkers In New Uzbekistan //Buletin Antropologi Indonesia. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 6-6.
12. Damirovich, Mustayev. "Methodological Foundations For The Application of The Socio-Ethical Views of Timurid-Era Thinkers In New Uzbekistan." Buletin Antropologi Indonesia 2.2 (2025): 6-6.
13. Damirovich, M. (2025). Methodological Foundations For The Application of The Socio-Ethical Views of Timurid-Era Thinkers In New Uzbekistan. Buletin Antropologi Indonesia, 2(2), 6-6.
14. Damirovich M. Hermeneutic Foundations of The Socio-Ethical Views of Thinkers of The Timurid Era //Intelektualitas Jurnal Penelitian Lintas Keilmuan. – 2025. – T. 1. – №. 4. – C. 7-7.
15. Damirovich, Mustayev. "Hermeneutic Foundations of The Socio-Ethical Views of Thinkers of The Timurid Era." Intelektualitas Jurnal Penelitian Lintas Keilmuan 1.4 (2025): 7-7.
16. Damirovich, M. (2025). Hermeneutic Foundations of The Socio-Ethical Views of Thinkers of The Timurid Era. Intelektualitas Jurnal Penelitian Lintas Keilmuan, 1(4), 7-7.
17. Damirovich M. R. ABDURAHMON JOMIY VA ALISHER NAVOIY QARASHLARIDA IJTIMOIIY TUZUM VA AXLOQIIY QADRIYATLAR TADQIQI //MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS. – 2025. – T. 1. – №. 5. – C. 295-298.
18. Damirovich, Mustayev Ruslan. "ABDURAHMON JOMIY VA ALISHER NAVOIY QARASHLARIDA IJTIMOIIY TUZUM VA AXLOQIIY QADRIYATLAR TADQIQI." MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS 1.5 (2025): 295-298.
19. Damirovich, M. R. (2025). ABDURAHMON JOMIY VA ALISHER NAVOIY QARASHLARIDA IJTIMOIIY TUZUM VA AXLOQIIY QADRIYATLAR TADQIQI. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 1(5), 295-298.